

УДК 371.3

А. О. Нікора,
кандидат пед. наук, доцент,
Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського

ФОРМУВАННЯ ПРЕДМЕТНО-ІСТОРИЧНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ЯК РЕЗУЛЬТАТ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

У статті конкретизовано понятійний апарат компетентнісного підходу, уточнено перелік предметно-історичних компетенцій учнів та напрями їх набуття у процесі навчання історії.

Ключові слова: компетенція, компетентність, предметно-історична компетенція учня.

В статье конкретизирован понятийный аппарат компетентностного подхода, уточнен перечень предметно-исторических компетенций учеников и направления их приобретения в процессе изучения истории.

Ключевые слова: компетенция, компетентность, предметно-историческая компетенция ученика.

The concept vehicle of the competency building approach is specified in the article, the list of object-historical competences of students and direction of their acquisition is specified in the process of study of history.

Key words: competence, competence, object-historical competence of student.

Освіта, зокрема школа, як усі освітні інститути, незалежно від країни і нації, людських ресурсів чи соціального устрою відіграє активну суспільно-корисну роль – готує особистість до життя, до роботи і творчості, самореалізації в суспільстві. Важливим чинником перегляду основних концепцій та особливо змісту освіти в багатьох країнах є постійне розширення кола тих можливостей, що відкриваються перед молоддю. Це, зокрема, зумовлено створенням єдиного світового інформаційного простору, а також тими інтеграційними, глобалізаційними, демократичними процесами, що нині відбуваються в Україні.

Вітчизняна система освіти має орієнтуватися на сучасний ринок праці, а тому до основного освітнього пріоритету сьогодення відносимо уміння випускника оперувати такими технологіями та знаннями, що задовольняють вимоги інформаційного суспільства. Відповідно, актуальним постає поняття компетентності учня, яке є тим індикатором, що дозволяє визначити готовність учня-випускника до життя, його подальшого особистісного і професійного розвитку.

Зміст та методика викладання кожного навчального предмета у школі мають певні специфічні риси щодо формування компетентності учня, окрім того, кожен навчальний предмет розрахований на формування найбільш близької групи учнівських компетенцій. Чим більш ґрунтовно буде досліджено вплив різних навчальних предметів на формування в учнів відповідних предметних компетенцій, тим більш активно будуть сформованими ключові компетенції особистості.

Компетентнісний підхід активно досліджується у вітчизняному та зарубіжному науково-педагогічному просторі. Загальні теоретичні положення щодо реалізації компетентнісного підходу в освіті розглядаються у роботах Н. Бібік, О. Бондаревської, І. Єрмакова, І. Зимньої, О. Локшиної, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, В. Серікова, Л. Сохань, О. Сухомлинської, Л. Хоружої, А. Хуторського. Окремі питання методики формування предметних компетенцій учнів розглядаються у працях К. Баханова, О. Кучер, А. Старєвої, І. Родигіної, Г. Фреймана, С. Шишова. Питання змісту та організації шкільної історичної освіти на основі компетентнісного підходу, формування предметно-історичних компетенцій учнів досліджують К. Баханов, А. Булда, Т. Ладиченко, О. Турянська, О. Удод та ін.

Мета статті – конкретизувати понятійний апарат компетентнісного підходу, уточнити перелік предметно-історичних компетенцій учнів та окреслити напрями набуття у процесі навчання історії.

Результатом навчання історії є певні властивості, що в сучасній вітчизняній педагогічній літературі вилучають як «компетенції», «компетентності» та вживаються в одному смислі. Однак *компетенція*, у перекладі з латинської мови, означає коло питань, у яких людина добре обізнана. *Компетентний* – той, хто володіє відповідними знаннями і здібностями, що дозволяють робити ґрунтовні висновки окресленої царини та ефективно діяти в ній. *Компетентність* – властивість від *компетентний* [8, с. 20].

У вітчизняній психолого-педагогічній та методичній літературі активно використовуються поняття «компетенція» і «компетентність». *Компетенцію* дослідники розглядають переважно як відчужену, наперед задану соціальну вимогу (норму) щодо освітньої підготовки учня, яка необхідна для його якісної діяльності в певній сфері. *Компетентність* – сукупність особистих якостей учня (ціннісно-змістових орієнтацій, знань, умінь, навичок, здібностей), зумовлених досвідом діяльності в певній соціально та особисто значимій галузі [5, с. 17].

Сутність компетентнісного підходу полягає у спрямуванні навчального процесу на набуття учнями важливих компетенцій, тобто загальних здатностей особистості виконувати певний вид діяльності. Компетентність ґрунтується на знаннях, досвіді, цінностях, набутих завдяки навчанню, та є показником успішності [1, с. 16].

Компетентнісний підхід передбачає окреслення чіткого кола компетенцій, тобто необхідного комплексу знань, навичок, ставлень та досвіду, що дозволяє ефективно здійснювати діяльність, виконувати певну функцію; визначається державою, установами та окремими особами, які організують той чи інший вид діяльності. Таким чином, відповідність загальної здатності учнів виконувати певну діяльність тим вимогам, які висуваються до виконання, є рівнем компетентності учня.

Види компетенцій (А. Хуторський):

1) *ключові* (стосуються загального змісту освіти), що, у свою чергу, поділяються на *ціннісно-змістові* (світогляд, ціннісні орієнтації учня, механізми самовизначення); *загальнокультурні* (пізнання та досвід діяльності в галузі національної та загальнолюдської культури, духовно-моральні основи життя людини й людства, окремих народів, культурологічні основи сімейних, соціальних, суспільних явищ і традицій, роль науки і релігії в житті людини); *навчально-пізнавальні* (елементи логічної, методологічної, загально навчальної діяльності, цілепокладання, планування, аналіз, рефлексія, самооцінка, прийоми розв'язання навчально-пізнавальних проблем, функціональна грамотність); *інформаційні* (пошук, аналіз і відбір необхідної інформації, її перетворення, збереження й передача; володіння сучасними інформаційними технологіями); *комунікативні* (мовленнєві знання, знання способів взаємодії з навколишніми подіями; навички роботи в групі, колективі; володіння різними соціальними ролями); *соціально-трудова* (оволодіння знаннями й досвідом у громадянсько-суспільній діяльності; виконання ролі громадянина, виборця, представника; у соціально-трудовій: права споживача, покупця, клієнта, виробника; у галузі сімейних стосунків, у питаннях економіки і права та професійному самовизначенню); *компетенція особистісного самовдосконалення* (засвоєння способів фізичного, духовного та інтелектуального саморозвитку; емоційна саморегуляція та самопідтримка; особиста гігієна, турбота про власне здоров'я, внутрішня екологічна культура, способи безпечної життєдіяльності);

2) загальнопредметні відносяться до певних навчальних предметів та освітніх галузей (наприклад, «Суспільствознавство»);

3) предметні (спеціальні) – більш конкретні щодо двох перших позицій, мають детальний опис і змогу формування в межах навчального предмета (у нашому випадку – історії) [7, с. 153–155].

Предметно-історичні компетенції пов'язані зі здатністю відтворювати різні аспекти історичної дійсності, які є об'єктом вивчення даного предмета. Щодо історії як навчального предмета, то такою комплексною здатністю ідеально відтворювати минулу й сучасну соціальну дійсність є історична свідомість. Сприяння розвитку історичної свідомості учнів визначається як віддалена стратегічна мета, що реалізується через досягнення цілей, пов'язаних із формуванням складових, а саме – набуттям історичних знань та розвитком історичного мислення. У сучасній методичній літературі розрізняють групи історичних компетенцій, пов'язаних з усвідомленням учнями часу, простору, дійсності, історичності, ідентичності та ціннісні [6, с. 129].

Основні групи компетенцій, яких потребує сучасне життя, визначені в Критеріях оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти, до яких належать:

- *соціальні*, пов'язані з готовністю брати на себе відповідальність, бути активним у прийнятті рішень, суспільному житті, урегулюванні конфліктів ненасильницьким чином, функціонуванні та розвитку демократичних інститутів суспільства;

- *полікультурні*, що стосуються розуміння несхожості людей, взаємоповаги до їх мови, релігії, культури тощо;

- *комунікативні*, що передбачають опанування важливими у роботі й суспільному житті усім і писемним спілкуванням, оволодіння кількома мовами;

- *інформаційні*, зумовлені зростанням ролі інформації в сучасному суспільстві й передбачають оволодіння інформаційними технологіями, вміннями здобувати, критично осмислювати й використовувати різноманітну інформацію;

- *саморозвитку та самоосвіти*, що пов'язані з потребою і готовністю постійного навчання як у професійному відношенні, так і в особистому та суспільному житті;

- компетенції, що реалізуються в прагненні й здатності до *раціональної продуктивної, творчої діяльності* [3].

У навчальній програмі з історії представлено (у вигляді таблиці) основні компетенції, які необхідно сформувати в учнів, які виходять, передовсім, зі знань, умінь, навичок, цінностей, досвіду, що набувають учні в процесі навчання. Так, основними загальнонавчальними вміннями й навичками з історії визначено розумові та мовленнєві (усні та письмові), а до предметно-історичних умінь і навичок автори відносять: хронологічні, картографічні та спеціальні [4]. Пропонуємо перелік предметних компетенцій учнів (основної та старшої школи) з історії, складений нами на основі відповідної навчальної програми.

До предметно-історичних компетенцій учнів основної школи відносять:

- *хронологічні* (визначати дати і хронологічні межі подій; співвідносити рік зі століттям, століття з тисячоліттям; співвідносити дати подій із певним періодом історії; правильно користуватися лінією часу; встановлювати послідовність та синхронність історичних подій; складати хронологічні таблиці;

синхронізувати події історії України та всесвітньої історії; складати синхроністичні таблиці; виокремлювати су-тнісні ознаки історичного періоду чи етапу);

- *картографічні* (визначати географічне положення країни, рельєф місцевості; показувати на карті місця історичних подій; читати історичну карту, правильно використовуючи знання легенди карти; виконувати завдання на контурній карті; використовувати карту як джерело інформації під час характеристики історичних подій, явищ, процесів; користуючись картою, визначати причини та наслідки історичних подій, пов'язані з геополітичними чинниками і факторами довкілля; використовувати картографічну інформацію для пояснення розвитку міжнародних відносин, політичних інтересів тієї чи тієї країни);

- *спеціальні* (самостійно здобувати інформацію з тексту та позатекстових компонентів підручника з історії; аналізувати нескладні та адаптовані джерела історичної інформації; визначати, застосовувати історичні терміни та поняття, конкретизуючи поняття на прикладах або визначаючи ознаки поняття на основі аналізу фактів; розповідати про історичні події й явища, описувати їх; давати історичну характеристику видатним діячам; формулювати емоційно-ціннісну оцінку історичних подій і діяльності історичних осіб; визначати причини, сутність, наслідки та значення історичних явищ та подій; висловлювати власну позицію щодо історичної інформації й обґрунтовувати її; відокремлювати упереджену інформацію від неупередженої).

До предметно-історичних компетенцій учнів старшої школи відносять:

- *хронологічні* (розглядати суспільні явища у розвитку та в конкретно-історичних умовах певного часу; співставляти історичні події, явища з періодами (епохами), орієнтуватися в науковій періодизації історії; використовувати періодизацію як спосіб пізнання історичного процесу);

- *картографічні* (аналізувати інформацію карти як джерело знань про геополітичні інтереси країн у конкретно-історичний період; аналізувати карту як джерело інформації про основні тенденції розвитку міжнародних відносин та місця в них України; на основі карти пояснювати причинно-наслідкові та інші зв'язки між подіями та явищами; характеризувати історичний процес та його регіональні особливості, спираючись на карту);

- *спеціальні* (визначати роль людського фактора в історії, давати багатогранну характеристику історичних особистостей, розкривати внутрішні мотиви дій, складати політичні та історичні портрети; визначати протиріччя в позиціях, інтересах, потребах соціальних груп і окремих осіб та їхньої ролі в історичному процесі; самостійно інтерпретувати зміст історичних джерел та історичні факти, явища, події; критично аналізувати та оцінювати історичні джерела; виявляти тенденційну інформацію та пояснювати її необ'єктивність; оцінювати події та діяльність людей в історичному процесі з позиції загальнолюдських та національних цінностей).

Формування тих чи тих компетенцій потребує від учителя обов'язкового врахування вікових особливостей учнів та особливостей навчальних курсів, однак важливіше розуміти, які компетенції і як необхідно формувати, що має стати результатом навчання кожного шкільного предмета.

Окрім того, загальна характеристика рівнів навчальних досягнень учнів (їхніх компетенцій) матиме неоднакове втілення для учнів різних класів. Так, державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів 5 класу з історії України зводяться до таких предметних компетенцій: здатність визначати історичні події в часі та просторі (пояснювати як відбувається відлік часу в історії; креслити стрічку часу та позначати події на ній; співвідносити рік із століттям; розрізняти умовні позначки на історичній карті; знаходити на карті історичні об'єкти); користуватися підручником та іншими джерелами історичної інформації (свідоме читання адаптованого історичного тексту, знаходження історичної інформації; відрізняти справжні історичні факти та постаті від вигаданих; складання простого плану та запитань); оперувати та застосовувати історичні поняття (складання словника історизмів, втлумачування їх на основі тексту); давати власну оцінку історичним подіям.

Отже, історична пропедевтика 5 класу націлена передусім на початкові знання, елементарні уявлення та найпростіші вміння. Історичні знання п'ятикласників можна охарактеризувати як фрагментарні, початкові. Відповідно, їхні навчальні досягнення мають елементарний рівень і більш практичну спрямованість, загалом пов'язані з уміннями читати й розуміти адаптований історичний текст, працювати з історичними ілюстраціями, адаптованою історичною картою та стрічкою часу.

З роками навчання учнівські компетенції, що повинні бути сформованими в процесі шкільної історичної освіти, поступово ускладнюються. Результатом навчальної діяльності учнів з історії, на думку О. Пометун та Г. Фреймана, повинні стати такі компетенції: *хронологічна* – передбачає вміння учнів орієнтуватися в історичному часі; *просторова* – орієнтування учнів в історичному просторі; *інформаційна* – вміння учнів працювати з джерелами історичної інформації; *мовленнєва* – будувати усні та письмові висловлювання щодо історичних подій і явищ; *логічна* – аналізувати, пояснювати історичні факти, формулювати теоретичні поняття, положення, концепції; *аксіологічна* – формулювати версії й оцінки історичного руху та розвитку [2, с. 106–107].

Набуття цих компетенцій учнями можливе за умови цілеспрямованої роботи під час навчального процесу з предмету за конкретними напрямками. Так, *формування хронологічної компетентності учнів забезпечать* розгляд суспільних явищ в розвитку та в конкретних історичних умовах певного

часу; зіставлення історичних подій, явищ із періодами (епохами), а також орієнтація на використання наукової періодизації історії як способу пізнання історичного процесу – забезпечить.

Формування просторової компетентності повинне здійснюватися на основі співвідношення розвитку історичних явищ і процесів із географічним положенням країн та природними умовами; використання карти під час визначення причин та наслідків історичних подій, процесів; характеристика регіональних особливостей та геополітичних чинників розвитку країн на основі аналізу карти і факторів довкілля.

Інформаційна компетентність учня формуватиметься за таких умов: критичного аналізу й оцінки історичних джерел, виявлення тенденційної інформації та пояснення необ'єктивності; самостійної інтерпретації школярами змісту історичних джерел та відображених історичних фактів, подій, явищ; оцінювання, порівняння, пояснення учнями фактів і явищ дійсності на основі інформації, отриманої з різних джерел.

Задля формування мовленнєвої компетентності на уроках історії учні повинні – розповідати про історичні події та явища й описувати їх, давати усний відгук на відповідь однокласника, оцінювати власну відповідь, брати участь у дискусії, аргументувати власну позицію; письмово – писати оповідання (есе, аналітичні доповіді, реферати, рецензії) про події та історичні постаті, складати різні типи планів, формулювати доречні питання до історичних текстів; усно та письмово – надавати історичну характеристику (подіям, явищам, видатним діячам), складати таблиці та схеми, будувати на цій основі відповідь.

Формування логічної компетентності учня відбувається під час аналізу, синтезу й узагальнення школярем історичної інформації; використання на уроці наукової термінології; всебічний характеристиці учнями історичних постатей, розкритті внутрішніх мотивів дій, створення політичних та історичних портретів; самостійного визначення учнями сутності, наслідків та значення історичних подій і явищ; проведення нескладних досліджень, проектною роботи.

Задля формування аксіологічної компетентності учні повинні порівнювати, пояснювати, узагальнювати та критично оцінювати факти й діяльність осіб, спираючись на здобуті знання, власну систему цінностей із позиції загальнолюдських та національних цінностей; виявляти суперечності в позиціях, інтересах, потребах соціальних груп і окремих осіб та роль в історичному процесі, тенденції й напрями історичного розвитку; оцінювати різні версії й думки про минулі історичні події, визнаючи, що деякі джерела можуть бути необ'єктивними.

Отже, з'ясувавши сутність та окресливши основні особливості формування предметно-історичних компетенцій учнів як результату їхньої навчальної діяльності, зазначимо, що ефективна реалізація компетентнісного підходу в шкільній освіті України потребує чіткого визначення переліку компетентностей у межах освітніх галузей і предметів, а також адекватно організованого процесу навчання (форм, методів, прийомів, засобів, системи оцінювання).

Література

- 1. Баханов К. О.** Професійний довідник вчителя історії / К. О. Бабанов. – Х. : Вид. група «Основа», 2011. – 239 с. [1] с. : табл.
- 2.** Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : «К.І.С.», 2004. – 112 с.
- 3.** Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти // Директор школи. – 2000. – № 39–40. – 126 с.
- 4.** Навчальна програма з історії для 12-річної загальноосвітньої середньої школи // Історія в школі. – 2004. – № 7–12.
- 5. Родигіна І. В.** Компетентнісно орієнтований підхід до навчання. – Х. : Основа, 2005. – 96 с.
- 6. Старєва А. М.** Методика навчання історії : особистісно орієнтований підхід : [навч.-метод. посібн.] / А. М. Старєва. – Миколаїв : Іліон, 2007. – 152 с.
- 7. Хуторской А. В.** Методика личностно-ориентированного обучения. Как обучать всех по-разному? : [пособ. для учит.] / А. В. Хуторской. – М. : ВЛАДОС-ПРЕСС, 2005. – 383 с.
- 8. Шишов С.** Понятие компетенции в контексте качества образования / С. Шишов // Дайджест педагогічних ідей та технологій. Школа-парк. – 2002. – № 3. – С. 20–21.